



שנת 1440

ירושלים, מס' 161

נשלמות [ר] מצוות לא תעשה בעזרת אומר ועושה, פה בקראת¹ דייטרושלם (יבנה) ויתכונן) במהרה בימינו, ונשמח בנייני אריאל אמ(ן) ואמ(ן) אמ(ן) ירא"ש, בירח אייר בט"ו בו בשנת ה"ר ליצירה,² על ידי תולעת ולא איש, שבתאי קזאני ב(ן) כ(בוד) ה(רב) ר' משה קזאני ת(הא) נ(שמתו) צ(רורה) (בצורר) ה(חיים) מאי קריטי כדקא³ לנכבד הנשוא המעולה בכל מעלה החכם הנבון כ(בוד) ה(רב) ר' אהרן י(שמרו) צ(ורו) ו(קונו) בן כבוד תפארת וגדולה המשכיל כ(בוד) ה(בר) ר' צדקה ת(הא) נ(שמתו) צ(רורה) (בצורר) ה(חיים) והשם יזכהו ויקיים עליו הפסוק: "לא ימוש ספר התורה והגית בו יומ(ם) ולילה", הוא ובניו ובני בניו עד סוף העולם אמן ואמ(ן), ירא"ש.

מקור: כ"י פאריס, הספרייה הלאומית, heb. 376, דף 193 ע"ב – קולופון ספר מצוות גדול לר' משה מקוצי, מצוות לא-תעשה.

ספרות: אוצר כתבי-יד עבריים, א: 95; בית-אריה, כתבי-יד, עמ' 270–271.

- 1 צ"ל "קרתא" כלומר, "יעיר". כתב-היד כתוב ברובו בכתובה ביזאנטית, אך תכונותיו הקודיקולוגיות הן מזרחיות.
- 2 18 באפריל 1440.
- 3 האי כרתים, (בעיר) קאנדיאה; וראה: בית-אריה, הערה 92. על משפחת קזאני בקאנדיאה ראה: תקנות קנדיאה, מפתח.

שנת 1441

ירושלים, מס' 162

ומצאתי כתוב מר' יצחק ן' אלפרא¹ מעיר מלקא,² ששלח לר' שמעון דוראן בשנת קק"א³ ולר' שלמה בנר⁴ ממה שראה בעיניו בארץ ישראל, ואני כותב בקיצור דבריו. אמר, כי מסביבות ירושלים באים מסוריא וממצרים ומנא אמון⁵ ומארץ בבל עם קהל ירושלים להשתחוות על קבר שמואל הנביא (עליו) ה(שלום) ברמה.⁶

מקור: איגרת ר' יצחק ן' אלפרא, עמ' 228; וראה גם: יערי, מסעות, עמ' 109.

- 1 על ר' יצחק ן' אלפרא ועלייתו לירושלים ראה להלן, מס' 165 והערה 1 שם. על איגרתו ראה המבוא למדור "מקומות קדושים".
- 2 מאלאגה (Malaga) שבאנדלוסיה.
- 3 שנת 1441.
- 4 הכוונה לר' שמעון בן צמח דוראן, הרשב"ץ, ובנו ר' שלמה בן שמעון, הרשב"ש. בעת ההיא ישבו השניים באלגיר.
- 5 מצרים היא קאהיר, ונא-אמון היא אלכסנדריה. על הביטוי המתאר את מוצא הבאים לירושלים ראה לעיל, מס' 66, הערה 9.
- 6 על העלייה לרגל לקבר שמואל הנביא ראה המדור "מקומות קדושים", הערך "רמה". וראה שם גם מס' 13 והערות שם.

לפני שנת 1444

ירושלים, מס' 163

ויש סמך וראה, שקדושת) המקדש והעיר היא קיימת, שעדיין הם עולים לרגל ממצרים ושאר ארצות¹ --- ואמרו, כי עדיין נשאר מהנסים שהיו בירושלים, שלא אמר אדם לחברו: צר לי המקום,² כי בבית הכנסת שבירושלים הם צריכים לאנשי המקום כל השנה,³ ומתמלאת פה על פה בעת התקבץ שם בחג השבועות⁴ החוגגים⁵ יותר מג' מאות איש, כלם הם נכנסים שם ויושבים רווחים,⁶ כי עדיין היא בקדושתה, וזה סימן גאולה שלישית.

מקור: תשב"ץ, ג, סימן רא, דף מג ע"א.

ספרות: צימלס, ארץ-ישראל בספרות התשובות, עמ' 54–55; יי שציפנסקי, ארץ-ישראל בספרות התשובות, א, ירושלים תשכ"ז, עמ' קע; הקר, עליית יהודי ספרד, (קתדרה), עמ' 12.

- 1 תשובת ר' שמעון דוראן ("רשב"ץ") דנה בקדושת ארץ-ישראל בזמן הזה. והשווה דברי אשתורי הפרחי, המדור "מקומות קדושים", הערך "ירושלים", מס' 28. הפרחי מדגיש, כי העלייה לרגל בזמן הזה אינה אלא משום אבל על החורבן. התעודה תוארכה על-פי שנת מותו של הרשב"ץ.
- 2 משנה אבות ה: ה.
- 3 כלומר, בית-הכנסת בירושלים מתמלא במשך השנה באנשי העיר.

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

- 4 ביום כ"ח באייר, ימים אחדים לפני חג השבועות, נערכה ההילולה על קבר שמואל הנביא בנבי סמואל. וראה המדור "מקומות קדושים", הערך "רמה", מס' 13. רבים מעולי-הרגל נשארו בירושלים לחג השבועות, ועליהם מדבר הרשב"ץ.
- 5 כלומר, עולי-הרגל. מן המלה הערבית "חאגי", שפירושה "עולה-רגל".
- 6 כלומר, נכנס המון רב ויושב ברווחה. והשווה לשון המשנה: "עומדים צפופים ומשתחיים רווחים" (אבות ה: ה). על קטע זה ראה המדור "מקומות קדושים", הערך "ירושלים", מס' 40.

ירושלים, מס' 164

בין שנת 1442 לשנת 1444

וכבר ידענו מפי כתבים באו מא(רץ) (ישראל) מעיר ירושלים (תיבנה) (ותכונן) (במהרה) (בימינו) על יד מלך המשיח, כי השנה הזו שהיא שנת קפ"ז¹ שהיא שנת שמטה והארץ היא הפקר. וכן שמענו מפי עוברי(ם), כי השנה הזאת היא שנת שמטה בעיר פאס לשמטת כספים, וזה ע(ל) פ(ל) הבאים מירושל(ם) ידענו, כי שנת השמטה היתה שם שנת ר"ב.²

מקור: תשב"ץ, ב, סימן צט, דף כג ע"ד.

ספרות: ק' כהנא, חקר ועיון, תל-אביב תש"ד, עמ' קעד-קעו; תא-שמע, ענייני ארץ-ישראל, עמ' 85-88.

1 היא שנת 1427. וראה גם תשב"ץ, ג. סימן רב, שחוזר לעניין זה.

2 היא שנת 1442. וראה המדור "חיי תרבות ודת", תעודה מלפני שנת 1427, ושם הערות. התעודה תוארכה ע"פ שנת ר"ב הנזכרת בה ושנת מותו של הכותב.

ירושלים, מס' 165

בין שנת 1441 לשנת 1447

מאלקה, אל החכם ר' אברהם אלקוקי על ענין יבמה שנפלה לפני יבם.¹ שאלת, כי ר' יצחק אלפארה ובעל אחותו ר' משה אל מן [...] א מראכשי² יצאו מעיר מאלקא והלכו לארץ הצבי בזה אחר זה, ור' יצחק נשא שם אשה, ואחר כן נשמע, כי ר' יצחק אלפארה נפטר בארץ-ישראל, בירושלים עיר הקדש, גם ר' משה גם כן נשמע עליו שנפטר שמה. ולר' יצחק (הנזכר) אח ואשה במדינת מאלקה, ורצינו לעמוד על עיקרן של דברים, מענין מיתת הנזכרים, ואם ר' יצחק הניח זרע או לא. ור' יהודה צרפתי כתב לי מתונס,³ שנודע לו שנפטר, ושר' יצחק הניח אשתו מעוברת. וגם אח(ר) כ(ך) כתב לי משם ר' משה דשואל, כי נפטרו גם שניהם ר' יצחק ור' משה (הנזכרים) ושר' יצחק הניח בת. גם באו אורחים⁴ מן המזרח ורצינו לשמע מפייהם אם יש להם עדות בזה, ור' נתן ממחוז רומא מאור עינים⁵ ור' חיים גאליפאפה⁶ מאראגון העידו, שהם עמדו בבית ר' יצחק בירושלים ואכלו לחם בביתו אחר שנשא אשה, ובהיותם בטראבלס⁷ בא כתב מירושלים מסוחר אחד יהודי טראבלסי מגיד, כי ר' יצחק נפטר בירושלם. וגם ר' יצחק סטורה מתושבי בגאיה⁸ העיד, כי שמע משלוש מלילי⁹ מתושבי בגאיה בא מהמזרח, שר' יצחק ור' משה נפטרו בירושלים. וגם ר' שלמה הכהן מתושבי העיר הזאת¹⁰ העיד, כי בהיותו ברודש¹¹ הגיד לו שלוש מלילי (הנזכרים), כי ר' יצחק ור' משה (הנזכרים) נפטרו בירושלים וכן יכיר ר' יצחק הנזכר הניח בן.

מקור: ר' שלמה בן שמעון דוראן, שו"ת רשב"ש, ליוורנו תק"ב, סימן תקיב. (תוקן על-פי כ"י מאדריד, אסקוריאל, G IV, 7, דף 2 ע"א).

ספרות: א' נויבאוואר, המגיד, טו (כ"ד בשבט תרל"א), גליון 7, עמ' 53; אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 168-169; הקר, עליית יהודי ספרד (שלם), עמ' 114.

- 1 מאלאגה שבספרד. תשובה זו עוסקת בעלייתו ומותו של יצחק אלפארה, עולה לארץ-ישראל ממאלאגה, שהתיישב בירושלים והיה, כנראה, ממקורבי משפחת דוראן באלגיר. מכל-מקום, בשנת ר"א/1441 שלח להם מירושלים איגרת, ובה רשימת מקומות קדושים (ראה עליה המבוא למדור "מקומות קדושים"). לשאלה זו נודעה משמעות לגבי השואל, שכן אלפארה הותיר בעירו אחריו אישה בלא בנים ואח, והעדות על מותו ועל הולדת בנו בירושלים פטרה אפוא את אשתו ואת אחיו מחליצה. התשובה תוארכה על-פי התאריך הוודאי האחרון שר' יצחק אלפארה היה בחיים (ראה לעיל, מס' 162) ותאריך כתיבתו של כ"י אסקוריאל, שבו מופיעה התשובה; וראה: הקר (ספרות), הערה 29.
- 2 שמוצאו ממרכש שבצפון-אפריקה.
- 3 טנס (Tenés), עיר-נמל במערב אלגיריה.
- 4 משמעו: עוברי-אורח, הולכי-דרך. הכוונה, כנראה, לשני עולי-הרגל, ר' נתן ממחוז רומא ור' חיים גאליפאפה מאראגון, שעשו את דרכם מירושלים לטריפולי, שם מן-הסתם עלו על הספינה שהובילה אותם לאלגיר, עירו של רשב"ש. יש עניין רב במספר העדויות הרב שהצליח רשב"ש לאסוף על גורלו של יצחק ו' אלפארה, חלקם

מתושבי ערי-נמל צפון-אפריקאיים: שלושה מבג'איה מהם אחד שמוצאו ממלילה, שניים מתנסו אחד מאלג'יר. מן-הסתם היו אלו סוחרים שנעו בנתיבי הים התיכון. עדויות נוספות גבה מעולי-רגל יהודים, האחד איטלקי והאחר ספרדי, שלמדו על גורל האיש בטרופולי ממכתבו של סוחר מקומי ששהה באותה עת בירושלים. וראה דבריו של אשתור בעניין זה.

- 5 ר' נתן העיוור מרומא.
- 6 על זהותו של ר' חיים גאליפאפה ראה: הקר (ספרות), הערה 30.
- 7 טאראבלוס, היא טריפולי שבחוף סוריה.
- 8 בוז'י (Bejaia, Bougia), עיר-נמל באלג'יריה.
- 9 מן העיר מלילה (Melill), עיר חוף בצפון-מזרח מארוקו.
- 10 שלמה הכהן מתושבי אלג'יר.
- 11 בהיותו באי רודוס.

בין שנת 1440 לשנת 1447

ירושלים, מס' 166

Circa annum Domini millesimum quadringentesimum XL^m Judei ex licencia Soldani Sirie inhabitaverunt unum vicum prope Jerusalem, ibi viventes sub tributo; et anno Domini millesimo CCC^{mo} XL mo vijo plures Judei de Hispania, senes et iuvenes, uxores et pueri eorum, et suggestentes ubera matrum suarum, navigantes ad portum Joppen, ascenderunt Jerusalem ibidem edificantes et manentes sub tributo.

מקור: Thomas Gascoigne, Loci e Libro Veritatum, Lincoln College, Oxford, Ms. Lat. 117, fol. 670v.

פורסם: קדר, היישוב היהודי, עמ' 417.

תרגום

בשנת האדון 1440, בקירוב¹, התגוררו יהודים, ברשותו של סולטאן סוריה, בכפר אחד סמוך לירושלים, ושם חיו בהיותם נתונים למס². ובשנת האדון 1447 הפליגו לנמל יפו יהודים רבים מספרד, זקנים וצעירים, נשים ובניהן ויונקי שדי אמותיהם³. הם עלו לירושלימה, שם בנו בניינים בהיותם נתונים למס⁴.

ספרות: הקר, עליית יהודי ספרד (קתדרה), עמ' 20.

- 1 לפנינו קטע מתוך מילון תיאולוגי מאת תומאס גאסקוין, מלומד אנגלי מאוקספורד (1403–1458).
- 2 המהדיר משער, כי הכוונה למקום בקירבת קבר שמואל הנביא בבני סמואל. ראוי לציין, שאין בידנו שום ידיעה נוספת על יישוב יהודי במקום זה במאה הטי"ו, ולכן השערה זו מסופקת.
- 3 ראה המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1440–1447.
- 4 בכך מגדיר הכותב את מעמדם: בני-חסות משלמי מס-גולגולת.

שנת 1447, בקירוב

ירושלים, מס' 167

Post incarnationem Xti et post ascensionem Xti Xtiani ibidem et in Siria diu inhabitabant, et ipsis pro peccatis expulsis, i.e. Ismaeli tae, qui se vocant Saracenos, ili manent; et Jam circa annum Domini M^m CCCC^m XLVII^m manent ili Judaei, tributarii Saracenis ili manantibus et Soldano Egipti.

מקור: Thomas Gascoigne, Loci e Libro Veritatum, Lincoln College, Oxford, Ms. Lat. 117, fol. 671r.

פורסם: קדר, היישוב היהודי, עמ' 417.

תרגום

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3



לאחר התגשמותו של המשיח ועלייתו השמימה שכנו הנוצרים שם¹ ובסוריה, ובשל חטאייהם גורשו, ובני הגר – כלומר, הישמעאלים – המכנים את עצמם סאראצנים, שוכנים שם. זאת ועוד, משנת האדון 1447, בקירוב, שוכנים שם יהודים, המעלים מס לסאראצנים הגרים שם ולסולטאן מצרים.²
ספרות: ראה לעיל, מס' 166.

- 1 כלומר, בירושלים.
- 2 במקום אחר מספר המחבר, כי בשנת 1440 "התקבצו יהודים מכל חלקי העולם בירושלים --- והם מקווים לבואו של האנטיכריסט". על קטע זה והקשריו ההיסטוריים ראה המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1447 בקירוב. על המקור ראה לעיל, מס' 166, הערה 1.

שנת 1447

ירושלים, מס' 168

כאשר קרה לזה האיש הנכבד בר אוריין ובר אבהן¹ זקן ומורה במלכות פורטוגאל, כי שמה ישבו כל משפחתו ובית אביו ממשפחת רם אב המון, וזה שמו דון חיים המון² בן כבוד החכם השלם (הרב) ר(ב)י אברהם המון ז(כרונו) ל(ברכה) --- יודע למעלתכם, שזה הנכבד הגיע פה עיר אושקא,³ הודיע צערו אלינו ויגד לנו את כל אשר קרהו --- ובהתחננו אלינו לכתוב לו שטר אמנה אל הרי ישראל הכתבנו לו שירותים אלו, שנת ותורה אור⁴ --- אשר יעשה טוב עם איש אלהים קדוש עובר אל עיר הקודש ירושלים להיות שם קבורתו עם קבורת הצדיקים עד ישמע מבשר מקצות הארץ.

מקור: כ"י ספריית הוואטיקאן, 105, מדף 170 ע"ב עד דף 171 ע"א – מתוך איגרת-המלצה לעולה לארץ-ישראל.

פורסם: פריימן, שליחים ועולים, עמ' 205–206.

ספרות: פריימן, עמ' 192–193; א' בשן, שבייה ופדות בחברה היהודית בארצות הים התיכון (1391–1830), רמת-גן תש"ס, עמ' 33.

- 1 תרגומו: "בן תורה ובן אבות", כלומר, תלמיד-חכם בעל ייחוס.
- 2 על משפחת המון ראה: אנציקלופדיה יודאיקה, ז, עמ' 1248–1249.
- 3 הכוונה להואסקה (Huesca) במלכות אראגון שבספרד ולא ל-Usqve שבפורטוגל. על-פי האיגרת נשבה נושא האיגרת, שהיה סוחר נכבד, בדרך הים לוואלנסיה והורד לחוף בערום ובחוסר כול. הוא החליט לא לשוב אל מקומו, שם נותרו שלושה-עשר בניו, אלא לעשות את דרכו לירושלים. האיגרת נמסרה לו על-ידי קהילת אושקה והועתקה בקאנדיאה על-ידי מיכאל באלבו לפנקסו.
- 4 שנת ה"ר"ז ליצירה, היא שנת 1447.

אחרי שנת 1447

ירושלים, מס' 169

זו השאלה היה ביני ובין הקראים בירושלם, כי הם מדייקים שאין מניחין נר דלוק בביתם ערב שבת מ"לא תבערו אש"¹ --- ואני הקהתי שניהם בשתי סברות.²

מקור: פירושים על התורה ועל רש"י, קושטא [רפ"ב], דף סז ע"א – מתוך פירושו של ר' אהרן בן גרשון אבו אלרבי על פירוש רש"י לתורה.

ספרות: J. Perles Aharon ben Gershon Aboulrabi, REJ, XXI (1890), p. 253; הקר, עליית יהודי ספרד (שלם), עמ' 115.

- 1 דברים כה: ד.
- 2 המחבר, אהרן בן גרשון אבו אלרבי, חכם שמוצאו מסיציליה, נדד הרבה בקהילות איטליה והמזרח. וראה: י' הקר, "הנגידות בצפון-אפריקה בסף המאה החמש-עשרה", ציון, מה (תש"ס), עמ' 127, הערות 34–35. לדעת הקר נכתב החיבור לאחר שנת 1447 על-פי אזכוריו בברכת המתים של ר' משה חפץ, חכם שנפטר בשנת 1446.

שנת 1448

ירושלים, מס' 170

1448 – Sabato 6 luglio – Indiz. XI a Padova in casa della testatrice. Dona BONA iudea uxor q(vonda)m IACOP de Candia et filia qm IACOP iudei de Candia, habitatrix Padoue in contrata Volte Nigrorum --- suum --- testamentum --- facere procuravit quod --- detur --- ducatus unus ---

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

cuilibet scole Iudeorum in Padua que sunt tres --- reliquit: sepulture Iudeorum in Padua ducatum unum --- HELIE iudeo qm SEMARIA iudei de Candia eius nepoti ducatos XXV --- filio ipsius testatrics olim iudeo et vocato in hebraico MUSETO et nunc christiano ducatum unum --- Item dixit --- quod habere debet a BONDI' RAVA iudeo strazarollo ducatos sexagintaquinque et libras duodecim --- Heredes suos universales instituit Pauperes iudeos habitantes in Ierusalem ---

מקור: (Giusto de Giusti הנוטריון) Archivio stato Padova, Sez. Notarile, Vol. 3215, p. 58r

תרגום

שנת 1448, ביום שבת, 6 ביולי, האינדיקציה האחת-עשרה, בפאדובה, בביתה של בעלת הצוואה.¹ הגברת בונה היהודייה, אשתו של אחד יעקב מקאנדיאה, ובתו של אחד יעקב מקאנדיאה, המתגוררת בפאדובה ברובע וולטה ניגרורום, דאגה לעשות --- את צוואתה [האחרונה]: [היא ציוותה] --- שיינתן --- דוקאט אחד לכל אחד מתלמודי-התורה שבפאדובה, שהם שלושה --- נשאר: לבית-הקברות היהודי בפאדובה דוקאט אחד, [לאחד] אליה היהודי [בן] שמריה היהודי מקאנדיאה, בן אחיה, 25 דוקאטים --- לבן של בעלת הצוואה עצמה, שהיה בעבר יהודי, הנקרא בעברית מוסטו2 וכעת הוא נוצרי, דוקאט אחד --- כמו-כן אמרה, שיש לה חוב לבונדי' רווה, היהודי הסוחר בבגדים משומשים, 75 דוקאטים --- ו-12 ליברות --- היא הורתה, שיתר היורשים [יהיו] העניים השוכנים בירושלים ---

ספרות: ד' קארפי, "עזרת יהודי פאדובה לעניי ארץ-ישראל בשנים שמ"ד-ש"פ", בתוך: בתרבות הרנסאנס ובין חומות הגיטו, תל-אביב תשמ"ט, עמ' 132.

1 לפנינו צוואה של אישה מפאדובה, המורישה חלק מרכושה לעניי ירושלים. והשווה תרומות קודמות לעניי ירושלים: תעודה מן השנים 1375-1392, לעיל, מס' 99; תעודה משנת 1432, לעיל, מס' 152; וראה גם להלן, מס' 286. אנו מודים לפרופ' ד' קארפי על שהעמיד לרשותנו העתקה מן התעודה המקורית ולגב' נדיה זלדס על שתרגמה את התעודה.

2 משה.